

STANISŁAW NOWIŃSKI

Granice Krainy Sudeckiej

Границы Судетского региона

Boundaries of the Sudety Land

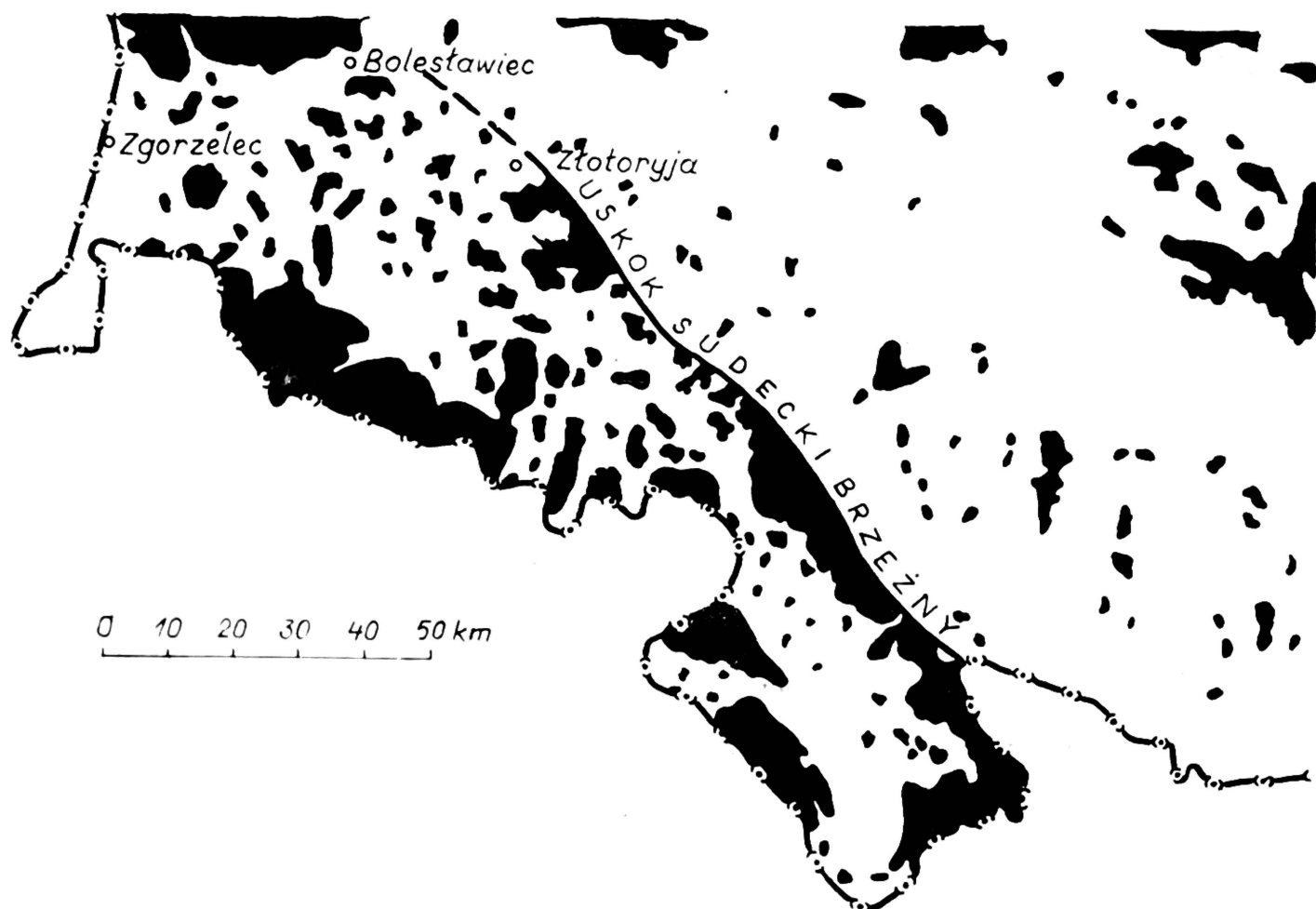
W pierwszym opracowaniu rejonizacji przyrodniczo-leśnej Polski zamieścił M r o c z k i e w i c z (5) — obok własnego — projekty podziału różnych autorów, zilustrowane mapkami (5). Porównanie mapek wskazuje, jak trudne jest wytyczenie granic regionów, gdyż przejścia między nimi są na ogół łagodne. Sam autor opracowania ma na tę sprawę pogląd sceptyczny pisząc, że zamiast ośmiu krain „(...) można było dzielić równie dobrze pięć lub dziewięć (...) zmienić ich układ albo przesunąć granice w tym czy innym kierunku (...)” (s. 29).

Są jednak regiony o bardziej ostro wyrażonych granicach i tu na pierwszym miejscu postawić trzeba Sudety Wschodnie i Środkowe. Ich granice północno-wschodnie tworzy najważniejsza linia dyslokacyjna Polski południowo-zachodniej — tektoniczny uskok sudecki brzeżny, wzdłuż którego został wydźwignięty w trzeciorzędzie zrab Sudetów (2, 8, 13). Linia ta jest podkreślona stromym progiem morfologicznym wysokości kilkuset metrów; oddziela ona Sudety od Przedgórza Sudeckiego. Cechy fizjograficzne terenów położonych po obu stronach uskoku różnią się wyraźnie: z jednej strony duże nachylenie powierzchni, gleby płytkie i kamieniste, wytworzone ze starych skał sudeckich, z drugiej zaś strony teren równy do falistego o żyznych glebach pochodzenia czwartorzędowego, z rozsianymi wyspami skał starszego podłoża; deniwelacjom powierzchni odpowiada zróżnicowanie elementów klimatu. Różnice fizjograficzne znajdują odbicie w użytkowaniu ziemi: z jednej strony zwarte masywy leśne Gór Żłoty, Bardzkich i Sowich, z drugiej przeważnie grunty orne z wysepkami lasów na skalistych wzgórzach (ryc. 1).

Opisana granica zaznacza się bardzo wyraźnie na odcinku od Żłotego Stoku po Żłotoryję; dalej w kierunku północno-zachodnim jej wyrazistość stopniowo zacierza się, by zaniknąć w okolicach Bolesławca. Lasy na tym

obszarze są silnie rozdrobnione, brak dużych kompleksów. Na zachód od Złotoryi granica Sudetów jest nieostra. Na mapach geomorfologicznych granica ta przebiega mniej więcej po linii Złotoryja — Bolesławiec — Zgorzelec. Byłoby jednak przesadą poszerzenie Krainy Sudeckiej aż po Bory Dolnośląskie.

W obrębie tak ograniczonych Sudetów występują różne formy morfologiczne jak pasma górskie, wzgórza, obniżenia śródgórskie z dwiema naj-

Ryc. 1. Uskok sudecki brzeźny jako linia działowa rozmieszczenia lasów

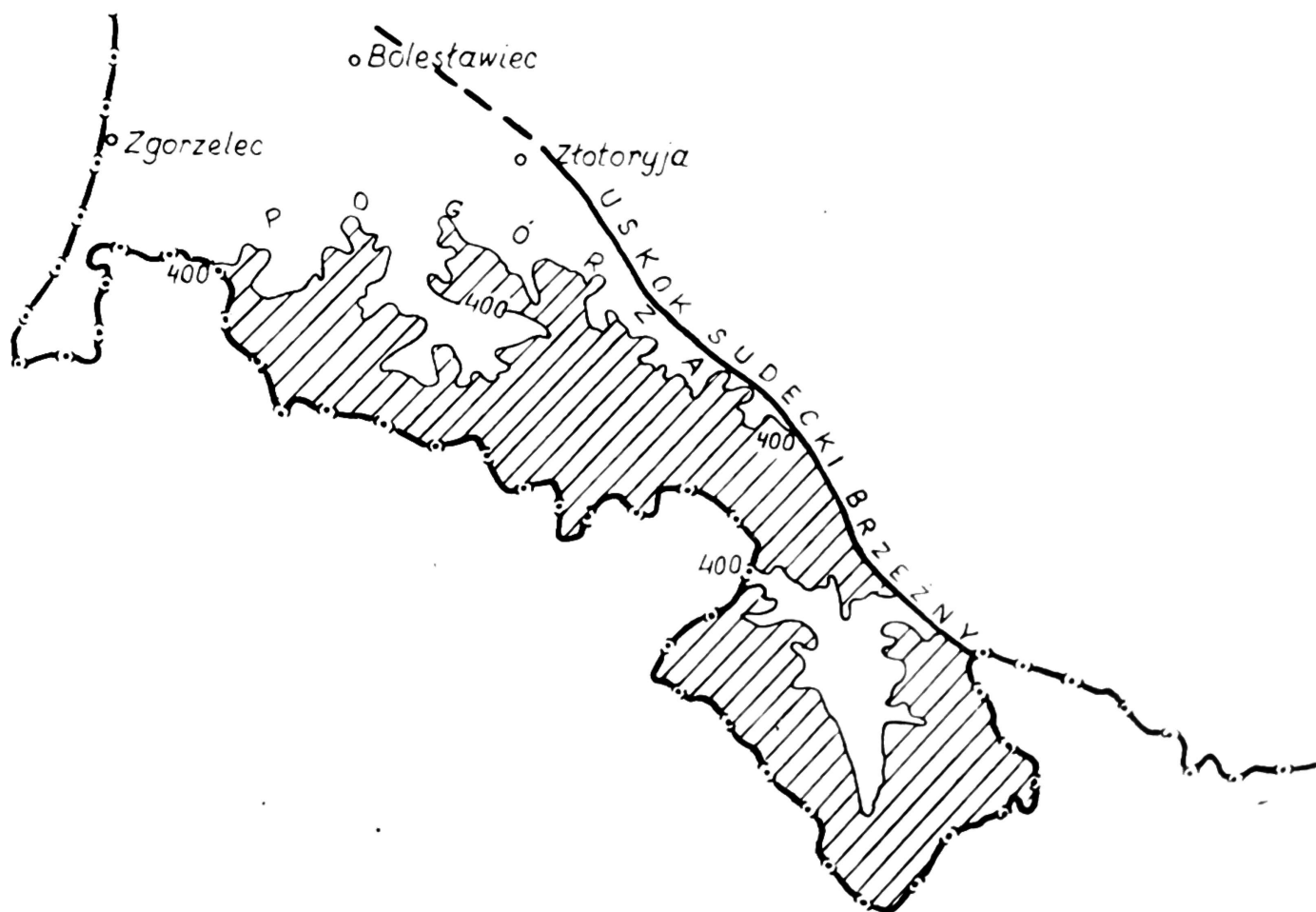
większymi Kotlinami — Kłodzką i Jeleniogórską, oraz Podgórze: Izerskie, Kaczawskie, Bolkowskie i Wałbrzyskie.

W przytoczonej pracy Mroczkiewicza na jednej z mapek (s. 25) zaznaczono projekt granicy Krainy Sudeckiej według Tomaki i Zolla. W zasadzie przebiega ona zgodnie z linią uskoku — z wyłączeniem na zachodzie Kotliny Jeleniogórskiej. Sam Mroczkiewicz — używając określenia „Kraina Sudecka, lasów regla dolnego i borów regla górnego” (s. 100) — przyjmuje jako granicę regla dolnego linię zasięgu dębu, „(...) która leży na wysokości mniej więcej 400 m n. p. m.” (s. 106). W charakterystyce Dzielnicy Podgórze Sudeckiego (s. 80) pisze autor, że „(...) do tej dzielnicy włączono też dwie kotliny, głęboko wrzynające się w góry: jeleniogórską i kłodzką” (ryc. 2).

Tak wytyczona granica jest logiczna, gdyż zamyka zasięg lasów reglowych, ma dwie wady:

- 1) przesuwa do Przedgórza Sudeckiego obie Kotliny oraz strefę Pogórzy, które stanowią integralną część Sudetów,
- 2) jest niezgodna z definicją krainy, utworzoną przez samego autora (s. 13): „Kraina jest to wielki łączny obszar o wyrównanych granicach (...)” (ryc. 2).

Późniejsze rozwinięcie rejonizacji przyrodniczolesnej (15), stanowi w odniesieniu do Krainy Sudeckiej cofnięcie się. W wyniku poprowadzenia granicy Krainy po granicach nadleśnictwa zostały przesunięte z Sudetów do Przedgórza Sudeckiego: część Gór Żółtych (najwyższy w tej części szczyt Jawornik Wielki 827 m n. p. m.), Góry Bardzkie (Kłodzka Góra 765 m), północny stok Gór Sowich (Wielka Sowa 1015 m), (nadleśni-

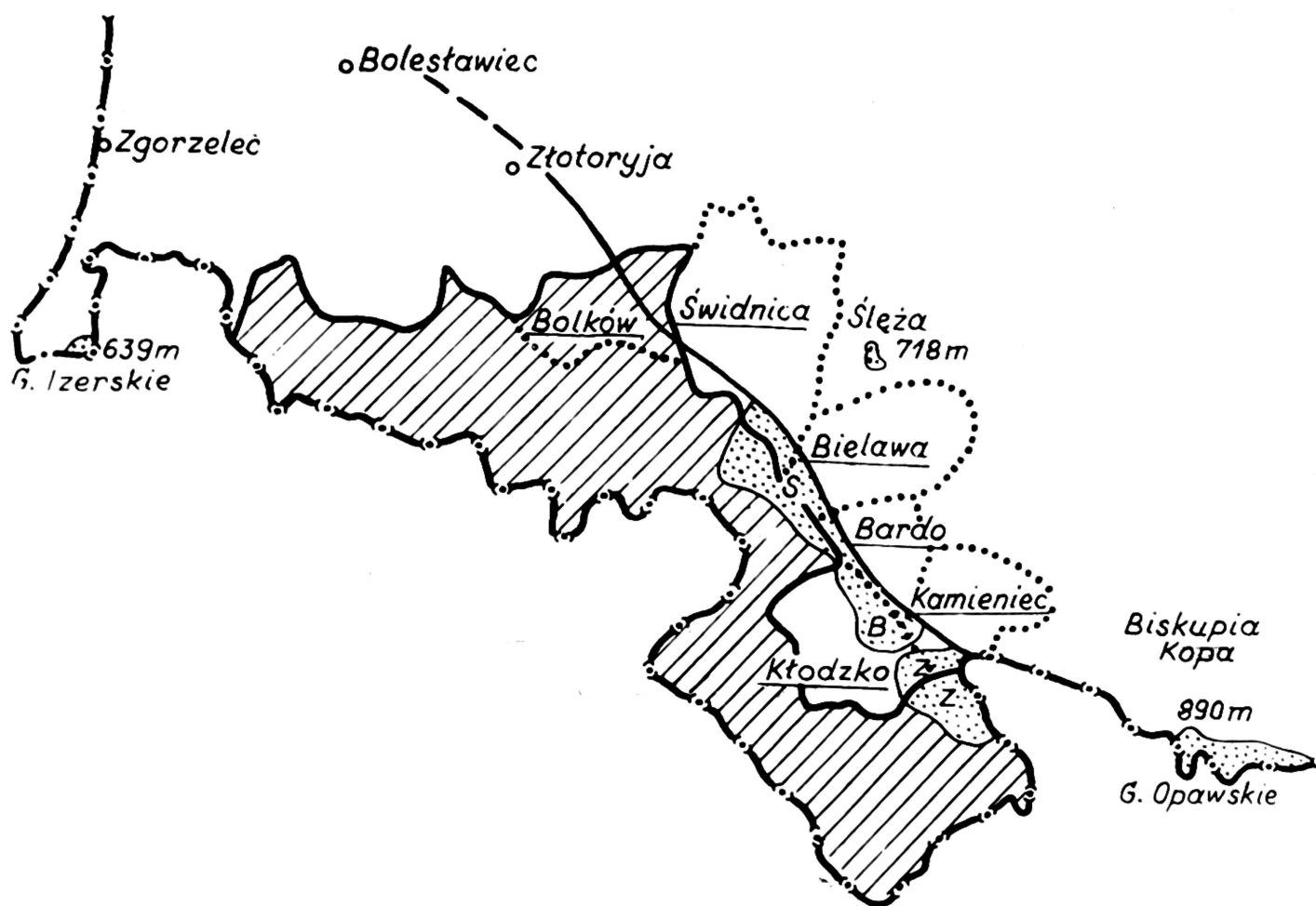

Ryc. 2. Warstwica 400 m jako podstawa granicy Krainy Sudeckiej

ctwa Kamieniec Ząbkowicki, Kłodzko, Bardo Śl., Bielawa, Świdnica), oraz część Pogórzy. Odwrotnie — w obrębie Krainy pozostało (słusznie zresztą) o wiele od tych gór niższe Pogórze Bolkowskie (nadm. Bolków). Wskutek takiego podziału prawie 24% sudeckich typów siedliskowych górskich (reglowych) znalazło się w Dzielnicy Przedgórza Sudeckiego. W rzeczywistości występują one w tej dzielnicy chyba tylko w trzech miejscach: na Biskupiej Kopie — 2818 ha (890 m n. p. m. — Góry Opawskie), w Masy-

wie Śleży (718 m) oraz na wzniesieniu bez nazwy (639 m) w worku turoszowskim (cypel czeskiej części Gór Izerskich) (ryc. 3).

Postępem natomiast i kolejnym etapem doskonalenia przyrodniczych podstaw leśnictwa było wyodrębnienie wyżynnych wariantów typów siedliskowych lasu (6, 15), przewidzianych dla terenów wyżynnych. Na potrzebę takich jednostek w typologii leśnej zwracał już uwagę prof. Chodzicki na zjeździe sudeckim PTL w 1957 r. Są to siedliska o glebach z płytkim podłożem skalnym, wytworzonych ze starszych utworów geologicznych, wzniesione powyżej 300 m n. p. m.

Ryc. 3. Granica Krainy Sudeckiej oparta na granicach nadleśnictw

Góry: S — Sowie, B — Bardzkie, Z — Złote (zakropkowane)

— granica Krainy Sudeckiej

... granice nadleśnictw

Nazwy nadleśnictw podkreślone

Na północ od Karkonoszy i Gór Izerskich teren obniża się i przechodzi płynnie przez Pogórze Izerskie i Kaczawskie w Przedgórze Sudeckie aż po skraj Borów Dolnośląskich. Warstwica 300 m oddziela tereny wyżynne od nizinnych, wobec czego jej ciągły zasięg mógłby stanowić granicę (na zachód od Złotoryji) między Krainą Sudecką a Dzielnicą Przedgórze Sudeckiego. Tak właśnie sprawę ujął Szafer (11): „Granicę z Sudetami (Krainy Kotliny Śląskiej — przyp. autora) określa w przybliżeniu izohipsa

300 m n. p. m.” Wartość tej warstwy jako linii granicznej wzmacniają dwie zbieżności:

- 1) przebiega ona w przybliżeniu zgodnie z linią oddzielającą utwory czwartorzędowe niżej od starszych formacji geologicznych Sudetów (Szafer za Paxem, op. cit.), a w związku z tym z linią rozgraniczającą gleby wytworzone z wyżej wymienionych utworów (7, mapa poza tekstem),
- 2) w strefie 300 — 350 m n. p. m. równoważy się roczna suma opadów ze wskaźnikiem parowania z wolnej powierzchni wodnej (10).

Warstwica 300, pokrywająca się z działkowymi liniami klimatyczną i glebową, może tworzyć ważną granicę ekologiczną (ryc. 4). Poza Szaferem przyjęli ją również jako granicę Sudetów (na zachodzie) Ś w i ę t o c h o w s k i i D z i e ż y c (12) w rejonizacji przyrodniczorolniczej woj. wrocławskiego. Spośród projektów sześciu autorów przytoczonych przez Mroczkiewicza (5) bardzo zbliżony do wyżej proponowanego jest zarys granic Krainy Sudeckiej według Włoczewskiego (op. cit. s. 8).

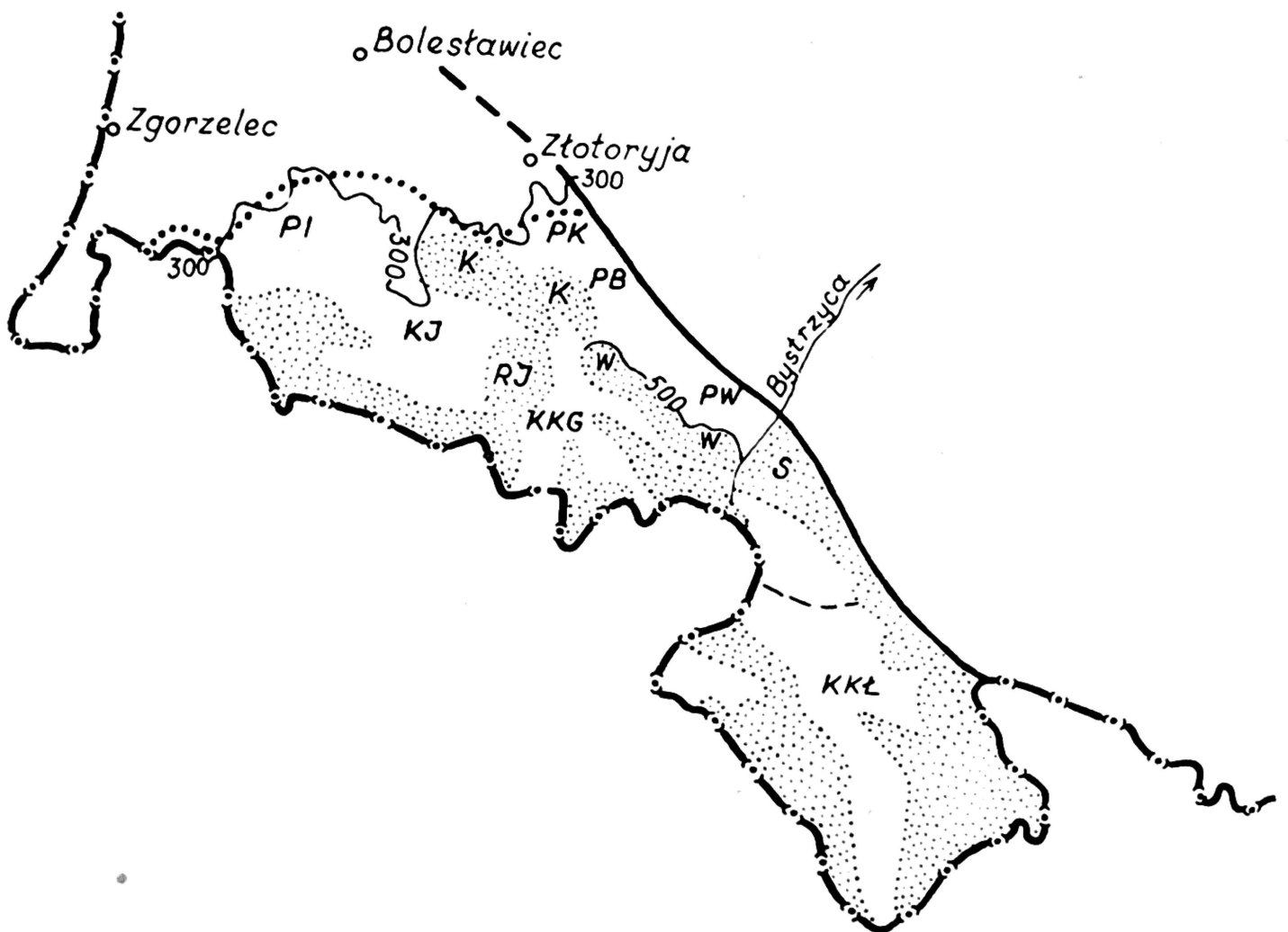
Bardziej ściśle wyznaczenie granicy mogłoby nastąpić po dokładnym, nieschematycznym skartowaniu siedlisk w tej strefie, co nie bywa łatwe — jak zwykle w obszarach przejściowych. Tak ograniczona Kraina Sudecka liczyłaby 4,5 — 4,6 tys. km², w tym ok. 170 tys. ha lasów podlegających MLiPD.

Wracając do terenów wyżynnych można zauważyć, że jest to nic innego jak opisywane przez geobotaników piętro pogórza, zaliczane przez nich do Prowincji Górskiej (9). W odniesieniu do Sudetów Szafer (11) przytacza propozycję Paxa podziału górskiej roślinności leśnej na dwa piętra: niższe (do 500 m) i wyższe (do 1250 m), „przy czym piętro niższe odgrywa według niego rolę pasa przejściowego, oddzielającego śląskie góry od śląskiego niżu”. Przejściowość piętra podgórza wyraża się w tym, że nie ma ono wielu własnych zbiorowisk roślinnych, przeważają natomiast formy podgórskie i odmiany regionalne zespołów niżowych i górskich. Jest to więc — obok regli górnego i dolnego — jeszcze jedno piętro położone w górach najniżej. Wydaje się, że pewne niekonsekwencje i sztuczne podziały w wymienionych wyżej projektach rejonizacji wynikały z nieuwzględnienia tego piętra. (Nie jest celem tego artykułu krytykowanie zasłużonych, nieżyjących już leśników; chodzi jedynie o próbę dokonania kolejnego przybliżenia na podstawie nowszych materiałów, jakimi autorzy ci nie dysponowali).

Wysokość granicy między piętrami podgórza i regla dolnego podawana jest dwojako. Wzniesienie 400 m przyjmują: M r o c z k i e w i c z (granica dębu), P a w ł o w s k i (9) oraz W. M a t u s z k i e w i c z i A. M a t u s z k i e w i c z (4) granica regla dolnego w Karkonoszach lub jako dolną gra-

nicę kwaśnej buczyny górskiej (*Luzulo nemorosae-Fagetum*) w Sudetach (3). Natomiast na wysokości 500 m — oprócz P a x a, lokuje B e r n a d z k i (6) zasięg dębu (s. 403), zaś B ą k o w s k i (op. cit. s. 340) określa tereny wyżynne jako wzniesione od 300 do 500 (60) m n. p. m. Rozbieżność ta jest pozorną bowiem granice zasięgów nie są sztywnymi liniami terenowymi, lecz zależą od lokalnych warunków topograficznych, glebowych, mezo- i mikroklimatyczny itp. Tak np. W. i A. M a t u s z k i e w i c z o w i e (4) opisują podgórską odmianę regionalną boru sosnowego (*Leucobryo-Pinetum*) na wzniesieniu 600 m n. p. m. (Chojnik w Karkonoszach).

Obszar zajmowany przez wyżynne typy siedliskowe lasu wynosi w proponowanych granicach ok. 27 tys. ha, tj. 15% powierzchni leśnej tak ujętej Krainy Sudeckiej. Z tej liczby przypada 1,5 tys. ha na Kotlinę Kłodzką, reszta zaś na Pogórze i Kotlinę Jeleniogórską. Gdyby miał być rozważany projekt podziału małej zresztą Krainy Sudeckiej na dzielnice, to należałoby

Ryc. 4. Projekt rozgraniczenia Krainy Sudeckiej w części zachodniej

..... rozgraniczenie utworów czwartorzędowych i starszych

Góry: S — Sowie, W — Wałbrzyskie, K — Kaczawskie, RJ — Rudawy Janowickie;
 Pogórze: PI — Izerskie, PK — Kaczawskie, PB — Bolkowski, PW — Wałbrzyskie;
 Kotliny: KJ — Jeleniogórska, KKG — Kamieniogórska, KKL — Kłodzka (wg Grochalskiego (1967) — uproszczone). Pasma górskie zakropkowane

wziąć pod uwagę utworzenie Dzielnicy Pogórza Sudeckiego, obejmującej cztery Podgórze i Kotlinę Jeleniogórską. Niestety, dzielnicę taką nie miałyby dobrych, tj. wyrównanych granic, gdyż Góry Kaczawskie dzieliłyby ją na część wschodnią z Pogórzami Wałbrzyskimi, Bolkowskimi i Kaczawskimi (15 tys. ha typów siedliskowych wyżynnych), i zachodnią z Pogórzem Izerskim i Kotliną Jeleniogórską (9,5 tys. ha siedlisk wyżynnych) (ryc. 4). Wyrównanie granicy można by uzyskać przez włączenie Gór Kaczawskich, prowadząc granicę od rzeki Bystrzycy na wschodzie podnóżem Gór Wałbrzyskich mniej więcej wzdłuż warstwy 500 m (ryc. 4), z wykluczeniem Kotliny Kamiennogórskiej (gdyż nie ma tam siedlisk wyżynnych). Wówczas jednak znalazłoby się w obrębie dzielnicy ok. 10 tys. ha typów siedliskowych dolnoreglowych.

Na zakończenie słowo o praktycznym zastosowaniu rejonizacji przyrodniczo-leśnej, na co już zwracał uwagę **Z a b i e l s k i** (14). Jeżeli granice nadleśnictwa mają być dostosowane do granic województwa, a np. jedno nadleśnictwo obejmuje lasy położone w dwóch dzielnicach, to cały sens rejonizacji zostaje postawiony pod znakiem zapytania, bo w takim razie jako alternatywa pozostanie rejonizacja w obrębie nadleśnictwa.

LITERATURA

1. **G r o c h o l s k i W.** — Sudety. Przekroje geologiczne przez Polskę. Wydawnictwa Geologiczne. Warszawa 1967.
2. **G r o c h o l s k i W. (red.)** — Przewodnik geologiczny po Sudetach. Wydawnictwa Geologiczne. Warszawa 1969.
3. **M a t u s z k i e w i c z W., M a t u s z k i e w i c z A.** — Przegląd fitosocjologicznych zbiorowisk leśnych Polski. Cz. 1. Lasy bukowe. *Phytoceenosis*, vol. 2, nr 2, 1973.
4. **M a t u s z k i e w i c z W., M a t u s z k i e w i c z A.** — Mapa zbiorowisk roślinnych Karkonoskiego Parku Narodowego. „Ochrona Przyrody”. R. 40, 1975.
5. **M r o c z k i e w i c z L.** — Podział Polski na krainy i dzielnice przyrodniczo-leśne. PWRiL, Warszawa 1952.
6. **M r o c z k i e w i c z L., T r a m p l e r T. i in.** — Typy siedliskowe lasu w Polsce. Prace IBL nr 250, 1964.
7. **M u s i e r o w i c z A.** — Gleboznawstwo szczegółowe. PWRiL, Warszawa 1958.
8. **O b e r c J.** — Sudety i obszary przyległe. Budowa geologiczna Polski. T. IV. Tektonika. Cz. 2. Wydawnictwa Geologiczne. Warszawa 1972.
9. **P a w ł o w s k i B.** — Szata roślinna gór polskich. Szata roślinna Polski. T. II. PWN. Warszawa 1972.
10. **S c h m u c k A.** Meteorologia i klimatologia dla WSR. PWN. Warszawa 1969.
11. **S z a f e r W.** — Szata roślinna Polski niżowej. Szata roślinna Polski. T. II. PWN, Warszawa 1972.
12. **Ś w i ę t o c h o w s k i B., D z i e ż y c J. (red.)** — Rejonizacja przyrodniczo-rolnicza woj. wrocławskiego. PWRN. Wrocław 1959.
13. **T e i s s e y r e H., S m u l i k o w s k i K., O b e r c J.** — Sudety. Regionalna geologia Polski. T. III. Cz. 1. 1957.

14. Zabielski B. — Uwagi uzupełniające do końcowej dyskusji na temat perspektyw urządzania lasu w Polsce na tle reorganizacji Lasów Państwowych. „Las Polski” 52, nr 9, 1978.
15. Zasady hodowlane obowiązujące w państwowym gospodarstwie leśnym. MLiPD, Warszawa 1969.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 22 września 1978 r.

Краткое содержание

Границы природно-лесного судетского региона установленные до настоящего времени, не учитывают в достаточной степени естественных границ горообразования Судет. Оно было воздвигнуто вдоль линии тектонического судетского берегового сброса, неодинаково отмеченного в рельефе местности. На восточном отрезке (от г. Злоты Сток по г. Злоторья) он подчеркивается крутым морфологическим порогом высотой в несколько сот метров. Эта линия — отделяя Восточные и Центральные Судеты от Судетского предгорья — обозначает резкую границу двух совершенно противоположных пейзажей: с одной стороны очень крутые стоки с мелкой и каменистой почвой, покрытые сомкнутыми лесными массивами, с другой — слабоволнистые территории с плодородными лессовыми почвами, издавна используемые под сельское хозяйство.

На запад от г. Злоторья, где отчетливость линии сброса исчезает в рельефе, предлагаемая граница региона проходит в зоне горизонтали 300 м. н.у.м., образующей климатическую и почвенную линию деления. Она разграничивает возвышенные и низменные территории, в приближении отделяет четвертичные образования от старших судетских формаций; на этой ординате равновесится испарение с свободной поверхности воды с показателем осадков.

Summary

Recent approach to the range of the natural forest Sudety Land do not consider sufficiently natural boundaries of the Sudety formation. It was uplifted along the tectonic line of the Sudetic marginal fault, not uniformly marked in the terrain sculpture. Along the eastern segment (from Złoty Stok to Złotoryja) it is underlined by a steep morphological threshold several hundred meters high. This line, while separating eastern and central Sudety from the Sudetic tectonic foreland, delineates a sharp boundary between the two entirely different landscapes: on the one hand strongly inclined slopes with shallow and stony soils covered with compact forest tracts, while on the other — gently rolling areas with fertile loess soils from long ago utilized for farming.

To the west from Złotoryja, where the distinctness of the fault line is effaced in sculpture, the proposed boundary of the Land runs along the contour of 300 m above sea level, forming climatic and soil division line. It divides uplands from lowlands, separates approximately quaternary formations from older Sudetic formations; along this ordinate evaporation from free water surface equals to precipitation index.